

ПРЕДСТАВАТА ЗА БАБА ИЛИЙЦА СПОРЕД I И II ГЛАВА

През 1899 г. Иван Вазов публикува своя разказ „Челопешката гора“. Той е фрагмент от летописа му за националните изпитания – водеща тема в творчеството му. От преломната за живота на нацията пролет (1876) е избран „исторически епизод“ – гибелта на Ботевата чета. Посочването на датата, на фигурите в историческия сюжет, очертаването на географската карта на събитията изграждат документалния план на творбата. Това е разказ за съдбата на малцината оцелели четници, но и за изпитанията на една българка, която се среща с един от тях, и която в рамките на една нощ преживява цялата гама от чувства, съпътстващи героичната и постъпка – да помогне на един изпаднал в беда българин. Ето защо, малко по-късно, когато писателят преработва творбата, тя вече е с ново име „Една българка“. Тази рязка промяна в заглавието има своето значение. Вазов осъзнава, че не челопешката гора е идейно-емоционален център в творбата, а една жена – смела, всеотдайна, жертвоготовна, която преминава през трудни изпитания и големи опасности и се доказва като велика родолюбка и изключителна българка.

Представата за баба Илийца писателят изгражда още в първа и втора част на разказа. Героинята преодолява безпокойството от смутното време и се устремява към доброто, водена от обичта си към внучето, любовта към ближния и дълга към народа, на когото принадлежи. Тя, бедната и отрудена селянка, проявява невероятна целеустременост и твърдост, християнско милосърдие и отзивчивост към болките на другия, сърдечна доброта и будно национално самосъзнание.

Вазов дава оценка на нейното поведение и на нравствените и качества веднага след заглавието чрез мотото, което съдържа един възторжен израз: „Аферим, бабо, машаллах!“ Това са думи на благодарност и благослов. С тях Вазов изразява огромната си признателност към българката и възторженото чувство, породено от постъпките на главната героиня. Като истинска българка и християнка тя извършва подвиг в дните на погром на Априлското въстание.

Точното посочване на времето и мястото на действието в разказа придава достоверност не само на случилото се през този ден, но говори и за реалното съществуване на главната героиня, която предстои да се появи.

Началото на разказа представя размирното време. Ботевата чета е разбита, войводата е убит, турците са озлобени от дързостта на довчера покорната рая и проявяват жестокост към населението. Много от българите дори не знаят за подвига на Ботев. Страхът от турците е сковал духа им. В такова смутно време само някои жени продължават „да ходят по кърските работи“, а турските гонения карат мъжете да се изпокрият по къщите и да не смеят да излязат. Скупчените на брега на Искъра селянки търпеливо чакат ладията, с която да пресекат реката. Съществителното „куп“ подчертава безличната маса от жени лютибродчанки, а поведението на мъжете е ярко доказателство за страха и вцепенението, които са сковали душите им.

Напрежението нараства от появилите се две заптиета. Ругатните, циничните обиди и бруталните жестове на турците разкриват тяхната ярост. Бичът и камшикът се превръщат в емблеми на потисническата власт и сила. Женските писъци са свидетелство за покорството, робския страх и безсилието.

Напълно контрастно на примиренческото поведение на бягащите жени е появата на баба Илийца. С болното внуче на ръце, вместо да се стъписа от разигралата се пред очите и сцена, тя тича към турците. Умело избраното причастие „посърнали“, изобразяващо поражението на духа, рязко се различава от художественото наречие „тичешката“. Начинът, по който се появява героинята, я характеризира като решителна, загатва силен и действителен характер, разкрива обаче и нещо друго – някаква тревога и мъка я принуждават да бърза.

Въведени са два типа поведение – едното, основано на униженията, сковаващия страх и примирението, подчертава второто, което е присъщо на силните и волеви личности.

Образът на баба Илийца е представен чрез пряка авторова характеристика. Няколко художествени детайла представят външността на българката: „жена, около шейсетгодишна, висока, кокалеста – мъжка на вид“. Описанието подчертава физическа сила и издръжливост. Детайлите в портретното и описание – мъжкият и вид, кокалестата снага, скъсаното чердже, с което е увито внучето и – говорят за нейния тежък живот и непрестанна работа. По външност тя не се различава от другите жени, но инверсията „мъжка на вид“ е ярко доказателство за натурата на тази жена – волева и силна духом. Докато останалите лютибродчанки в стремежа си за самосъхранение се разбягват назад, тя не се бои. Не се отказва лесно от трудностите.

Единствена от жените дръзва да заговори заптиетата и настоява да я пуснат да мине. Портретът и е изграден чрез контраст. Зад грубите черти на селянката прозира жената-майка. На ръце носи болното си внуче да му четат в манастира. Нейната молба е по човешки затрогваща и разкрива майчината и тревога и загриженост. Тя изтърпява суровата грубост на заптието, което сипе обиди към нея и детето: „гявурко“, „червей“. Но вместо унизително примирение пред угнетителите, разкрива своя неотстъпчив и целеустремен характер. Страхът у Илийца е минал на заден план.

В този момент за нея е важен не собственият ѝ живот, а този на внучето и на оставения в гората бунтовник. „...Аго, чекай, чекай, молим те...“ Нейната молба е настойчива, като се стреми да разчувства коравосърдечния турчин, независимо от рисковете, на които се излага. Тя е наясно с господарското високомерие и студенина на турците, ала не се отказва и успява с добра дума да предизвика милост в сърцето на Хасан ага, засягайки човешка струна у него – децата. Напомня му, че и той е баща: „Аго, ...помисли, че и ти имаш деца!“

Срещата с Хасан ага на брега на Искъра е първото изпитание по пътя към доброто и баба Илийца го надмогва с добро. Тя успява да преодолее препятствията с търпелива добронамереност. Поради голямата отговорност, която е поела, тя не обръща внимание на отправените и обиди. „Чевръсто“ скача в ладията и заплува по „мътния“, „придошъл голям“, „къдравосребърн“ Искър.

Реката се откроява като граница между робския страх, примирението и покорството, и силата на човешкия дух, смелостта и твърдостта. Баба Илийца пресича тази граница, за да продължи пътя си към добротворчеството.

Във втората част на разказа авторът разкрива ретроспективно причините за необичайната настойчивост на старата жена. Първоначалната причина, за да поеме пътя към манастира е загрижеността и за болното внуче сираче. Глаголът „топеше“, градацията „бабешки лекове“, „ни баяния“, „ни хекемина“, още по-ясно разкриват трагичното и безнадеждно положение на детето. Естествената тревога за внучето издава дълбокото и чувство на жена и християнка, която очаква спасение единствено от Божията майка.

Преди да слезе на брега на реката, старата жена е срещнала в Церовата гора един от Ботевите четници и това определя всичките и следващи постъпки. Срещата е непредвидена и неочаквана. Уплахата и страхът са съвсем естествени. Но реакцията и е коренно различна от това, което биха сторили повечето жени от купа в първа част. Селянката не се разпищява, не побягва. Веднага съобразява, че момчето е от ония „дето ги гонят сега“. Майчината жалост и съчувствието, основаващо се на присъщата за всеки истински християнин любов към ближния, я карат да откликне на молбата му за хляб и мигом да подаде останалите в торбата и корички. Бунтовникът интуитивно долавя, че може да и се довери. Той събужда у нея човешко съчувствие и милосърдие.

Баба Илийца точно го информира за положението в селото и мислено си представя „опасността“, че веднага „ще го предадат на турците“, още повече, че „опнатите му дрехи“ не оставят съмнение какъв е и откъде идва. Портретната характеристика на момъка е изградена чрез контрастното съчетание на героичното, подразбиращо се от униформата, пушката, и трагичното, разкрито чрез измъчения вид на четника с „измахнато и бледно лице“. Външният вид на бунтовника разкрива окаяното му положение и тежката ситуация, в която се намира. Така още повече предизвиква състрадание у баба Илийца. Топлото обръщение „синко“, репликата „ние сме християни“ затвърждават убеждението у бунтовника, че може да се опре на старата жена, а и убеждават самата нея, че точно така трябва да постъпи. Останала по-късно сама с мислите си и с поетия огромен риск, баба Илиица стига до най-красноречивия мотив да помогне: „...българин е, тръгнало за християнска вяра курбан да става“. Употребеното причастие в ср.р. „тръгнало“, разкрива, че селянката мисли за бунтовника като за свое чедо. Отговорността, която поема жената е доказателство за нравствената същност на селянката, за нейното благородство.

Психологизмът на ситуацията Ив. Вазов постига майсторски чрез пестеливия диалог между двамата герои. Те се разбират без многословия, защото и двамата говорят с душите си. Носители са на едни и същи национални добродетели. Дълбоко в себе си старицата чувства своя нравствен дълг и отговорност да помогне на нуждаещия се независимо от рисковете, които поема. Да направи нещо, не защото е разумно, а защото трябва – това е естественият, подсъзнателният патриотизъм и хуманизъм у героинята.

Нравствената чистота, кураж, човешка отдаденост на баба Илийца, авторът проследява чрез нейния вътрешен монолог. Тя е непоколебима в решението си да стори „това добро клетнику“. Мислено баба Илийца се моли на Света Богородица да е закрила не само над нейното внуче,

но и над младия момък. Скритите и мисли разкриват човещина и милосърдие, сърдечност и доброта, патриотизъм и съпричастие към борбата на бунтовника. Сега сърцатата българка има още по-неотменима причина да бърза за манастира. Хиперболата с „утроена сила“ подчертава неустрашимостта и нравствената устойчивост на характера, както и значимостта на нейната цел: „да спаси, ако даде бог два живота“.

Баба Илийца е смела българка, добра, сърдечна и чувствителна. Въпреки, че е робиня, човешкото у нея не е изчезнало. Тя успява да съхрани българското у себе си. Величавият патриотизъм, нравственият и героизъм на обикновена жена от народа я правят образец на подражание за бъдещите поколения. Предизвикват възхищението и преклонението на автора пред твърдата и воля, стоицизъм, вяност, към дълга на майка, българка и християнка.